

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ МОНІТОРИНГ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИМИ БІБЛІОТЕКОЗНАВЦЯМИ ІНТЕРНЕТ-ПУБЛІКАЦІЙ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Досліджено ступінь використання українськими бібліотекознавцями Інтернет-публікацій відкритого доступу на основі бібліометричного моніторингу списків цитованої літератури до наукових статей у провідних фахових журналах за період з 2004 по 2008 роки.

Ключові слова: бібліометричний моніторинг, українські бібліотекознавці, використання Інтернет-публікацій, відкритий доступ.

Исследована степень использования украинскими библиотековедами Интернет-публикаций открытого доступа на основе библиометрического мониторинга списков цитируемой литературы к научным статьям в ведущих профессиональных журналах за период с 2004 по 2008 годы.

Ключевые слова: библиометрический мониторинг, украинские библиотековеды, использование Интернет-публикаций, открытый доступ.

Investigated the extent of using online publications open access by Ukrainian scientists librarians by bibliometric monitoring of lists quoted literature for scientific articles in leading professional journals for the period from 2004 to 2008.

Key words: bibliometric monitoring, Ukrainian scientists librarians, the use of Internet publications, open access.

Експоненційні темпи зростання обсягів документно-інформаційних потоків, розвиток інтелектуальних інформаційних технологій їх комп'ютерної обробки, необхідність підвищення якості інформаційного забезпечення української наукової спільноти зумовляють актуальність вироблення та вдосконалення методик щодо прогнозування і керування науковою інформацією. Нині мережа Інтернет є не лише найоперативнішим комунікаційним каналом трансляції наукової інформації, але й засобом обміну нею, не випадково майже кожен впливовий науковий журнал уже має електронну версію. Приблизники поширення «відкритого доступу» до результатів наукових досліджень [1] доводять, що розміщення науковцем своїх праць у відкритому доступі суттєво збільшує частоту їх цитувань, сприяє підвищенню ефективності й результативності науково-дослідницьких розвідок.

Оцінка кількісних та якісних характеристик контенту наукового сегмента Інтернету можлива на основі застосування бібліометричного моніторингу цитування мережевих публікацій, зокрема й бібліотекознавчої проблематики. Метод бібліометричного моніторингу дозволяє вивчати структуру, взаємозв'язки та динаміку розвитку потоків і масивів Інтернет-публікацій, виробляти стратегії управління ними, але, на жаль, він майже не використовується в сучасних бібліотекознавчих дослідженнях.

Мета статті — з'ясувати сучасний стан та ступінь використання українськими бібліотекознавцями наукового контенту Інтернету на основі бібліометричних показників цитування ними мережевих публікацій.

Міжнародний рух щодо вільного доступу фахівців до електронних ресурсів наукової інформації був підтриманий Програмою ЮНЕСКО «Інформація для всіх» (2000 р.), згідно з якою провідні країни світу організують національні й інституціональні репозитарії дисертацій, монографій, звітів про НДР та електронних журналів. Наша країна теж приєдналася до цієї важливої ініціативи: у 2000 р. Президія Національної академії наук України прийняла спеціальну постанову про обов'язкове надання всіма науково-дослідними установами НАНУ електронних версій публікацій та неопублікованих документів співробітників академічних інститутів для поповнення національного репозитарію і надання до нього відкритого доступу через сайт Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського.

У 2002 р. підписано документ, який дістав назву «Будапештська ініціатива», в ньому йшлося про необхідність активізувати міжнародні зусилля із забезпечення вільного доступу через Інтернет до дослідницької літератури з усіх галузей знань. Цей заклик надав бажаний ефект уже у 2003 р., коли Університет Саутгемптона, після прийняття рішення про самоархівування праць викладачів та студентів, несподівано для багатьох опинився в першій тридцятці за популярністю й рівнем цитування серед університетів світу. Цей факт слугував сигналом для всіх, хто вагався у перспективності викладання наукових праць у вільному доступі [2].

Нову практику розширення доступу до результатів наукових досліджень підтримали учасники міжнародного семінару «Наукова комунікація у відкритому доступі» (Київ, 2005 р.), в резолюціях якого підкреслювалося, що найважливішою умовою фінансування української науки має стати відкритий доступ до результатів науково-дослідницьких робіт, які фінансуються з Державного бюджету України [3]. Цей факт свідчить про те, що ідея «відкритого доступу» вже набула на той час достатньої популярності в Україні, у зв'язку з чим початок проведеного нами бібліометричного моніторингу датовано 2004 р.

У процесі нашого дослідження опрацьовано пристатейні списки використаної літератури в трьох фахових журналах: «Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати» і «Бібліотекознавство. Документознавство.

Таблиця 1

Динаміка використання українськими бібліотекознавцями Інтернет-публікацій відкритого доступу (2004–2008 рр.)

Назва видання	Періодичність	Кількість використаних Інтернет-публікацій відкритого доступу					
		2004	2005	2006	2007	2008	Всього
«Бібліотечний вісник»	6	35	46	35	70	51	237
«Вісник Книжкової палати»	12	54	57	87	104	126	428
«Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія»	4	27	17	76	39	41	200
Разом		116	120	198	213	218	865

Інформологія» за 2004–2008 рр. За цей період виявлено 845 посилань на Інтернет-публікації, використаних українськими бібліотекознавцями у своїх дослідженнях, що становить 34% від загальної кількості посилань.

Динаміка використання вітчизняними бібліотекознавцями Інтернет-публікацій по роках є нестабільною, проте, загалом спостерігається поступове збільшення кількості посилань на мережеві ресурси. У цілому за п'ять років кількість використаних ученими у своїх публікаціях Інтернет-джерел зросла майже удвічі. Закономірно, що найбільше використовували Інтернет-публікації автори, тематика наукових досліджень яких безпосередньо пов'язана з проблемами інформатизації суспільства, розвитком інформаційних ресурсів і технологій; найменше — бібліотекознавці, котрі займаються історичними розвідками, що свідчить про недостатнє представлення архівних матеріалів у національному мережевому ресурсі.

Кількість посилань на праці індивідуальних авторів становить 28% від загальної кількості використаних Інтернет-публікацій. У решті випадків це посилання на колективні інформаційні ресурси й офіційні нормативно-правові акти (діагр. 1).

Мовна структура потоку цитованих Інтернет-публікацій має такі особливості: посилання на англomовні джерела складають 38%, російськомовні — 32%, україномовні — 26%, посилання іншими мовами — 4% (діагр. 2). Цей факт дозволяє стверджувати, що українські бібліотекознавці стежать за новинами наукового життя у світі, активно використовують здобутки зарубіжних учених. Водночас перебування україномовних матеріалів на третьому місці за використанням (при тому, що мова публікацій у досліджуваних журналах, за невеликим винятком, українська) свідчить про те, що україномовний сегмент Інтернету ще недостатньо розвинутий, порівняно з

Таблиця 2

Тематична структура потоку цитованих українськими бібліотекознавцями Інтернет-публікацій (2004–2008 рр.)

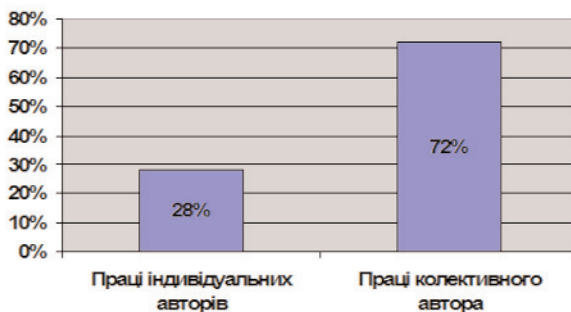
№	Тематика	Кількість цитованих джерел
1	Інформаційні ресурси та автоматизація бібліотечної справи	463
2	Документознавство як наука	119
3	Бібліотекознавство як наука	89
4	Організація бібліотечної справи за кордоном	67
5	Загальні проблеми бібліотекознавства і суміжних дисциплін	58
6	Бібліотечно-інформаційна освіта	36
7	Історичні розвідки	13

його іншомовними конкурентами, і потребує кращого якісного та кількісного наповнення, впорядкування і популяризації серед українських науковців.

Слід зауважити, що в 45% випадків україномовні матеріали розміщувалися на сторінках з доменом GOV.UA, призначеним для обслуговування державних установ та організацій України [4]. Більшість з цих джерел опубліковані на веб-сторінці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>). Одне з можливих пояснень цьому — постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085 «Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки», яка сприяла розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як головного науково-інформаційного центру та електронного депозитарію держави [5].

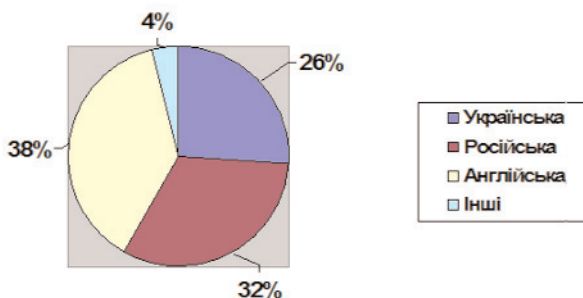
Необхідно звернути увагу й на те, що електронні ресурси з веб-сторінок з доменом EDU.UA, що призначений для обслуговування юридичних осіб, які представляють державні або недержавні освітні заклади III та IV рівнів акредитації [6], українські бібліотекознавці у своїх працях не використовували. У зв'язку з цим необхідний детальніший аналіз кількісного та якісного наповнення цього потужного Інтернет-ресурсу, виявлення причин браку уваги до нього вітчизняних бібліотекознавців.

Щодо явища спів-цитовання публікацій відкритого доступу різними українськими авторами, то лише праці Е. А. Негуляєва «Самоархивирование» вдалось зібрати три цитування. Двічі згадується праця Тім О'Реллі «What Is Web 2.0. Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software». Причиною цього є як низький рівень використання авторських мережевих публікацій у цілому, зумовлений недостатньою розвинутістю і

Діаграма 1

Авторська структура потоку цитованих українськими бібліотекознавцями Інтернет-публікацій відкритого доступу (2004–2008 рр.)

Діаграма 2

Мовна структура потоку цитованих українськими бібліотекознавцями Інтернет-публікацій (2004–2008 рр.)

повнотою відкритого контенту Інтернет-ресурсів бібліотекознавчої проблематики, так і те, що у вітчизняній науці традиції посилання на друковані версії видань ще й понині переважають над цитуванням їх електронних аналогів.

Отже, на основі результатів бібліометричного моніторингу потоку цитованих українськими бібліотекознавцями Інтернет-джерел можна дійти таких висновків:

- паперові носії наукової інформації понині залишаються вживанішими й авторитетнішими в наукових колах українських бібліотекознавців. Однак рівень використання Інтернет-джерел щороку поступово збільшується;

- усі використані бібліотекознавцями Інтернет-публікації перебувають у відкритому доступі, тому під час створення українських аналогів платних повнотекстових баз даних слід зважати на цей факт;
 - аналіз змістовного контенту цитованих Інтернет-ресурсів свідчить, що вже реалізовані й діючі зарубіжні проекти, програми, ініціативи більше цікавлять українських бібліотекознавців, ніж авторські наукові праці зарубіжних колег;
 - англomовний бібліотекознавчий контент посідає в мережі Інтернет панівне місце, водночас якісний та кількісний склад україномовного сегмента мережі потребує суттєвого вдосконалення;
 - Наказ ВАК України від 07.07.2008 № 436/311 «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [7] повинен надати позитивні результати щодо промоції праць українських учених. Наступним кроком на шляху популяризації українських наукових здобутків має стати створення інституціональних репозитаріїв наукових праць співробітників університетів країни;
 - розміщення праць науковців у «відкритому доступі» суттєво активізує їх використання, про що свідчить помітне збільшення за останні п'ять років кількості посилань українських бібліотекознавців на Інтернет-публікації. Але в цілому результати бібліографічного моніторингу дозволяють стверджувати, що українська наукова спільнота перебуває лише на шляху до розвинутої Інтернет-культури провідних зарубіжних країн.
- Перспективами подальших досліджень є бібліометричний моніторинг інших фахових бібліотекознавчих журналів з більшою хронологічною глибиною, компаративний аналіз отриманих результатів з бібліометричними показниками інших наукових дисциплін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Харнад Ш. Пробуждение «спящего гиганта». Университетские мандаты на Открытый доступ / Ш. Харнад // Науч. и техн. б-ки. — 2009. — №10. — С. 65.
2. Там само. — С. 66.
3. Шульга І. Архіви та журнали відкритого доступу в галузі бібліотечної справи та інформаційних дисциплін / І. Шульга // Бібл. вісн. — 2006. — № 5. — С. 23–31.
4. Правила домену GOV.UA [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : http://www.gov.ua/doc/gov_ua.html. — Назва з екрана. — Перевірено: 01.03.2010.
5. Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки : постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085 [Елек-

- тронний ресурс]. — Режим доступу : URL : http://www.nbuv.gov.ua/law/04_dprnb.html. — Назва з екрана. — Перевірено: 16.03.2010.
6. Правила ведення домену EDU.UA [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : <http://nic.edu.ua/>. — Назва з екрана. — Перевірено: 01.03.2010.
7. Наказ ВАК від 07.07.2008 № 436/311 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : http://www.vak.org.ua/docs/news/nakaz_2009_4.pdf. — Назва з екрана. — Перевірено: 01.03.2010.

Надійшла до редколегії 05.03.2010 р.